

BYZANTSKÁ MINCA Z GAJAR

MAREK BUDAJ

Keywords: Byzantium, Cionage

Na začiatku roka 2009 bola objavená v blízkosti obce Gajary v okrese Malacky zaujímavá byzantská minca. Nálezca ju krátko po nájdení poslal na vyhodnotenie do Slovenského národného múzea - Archeologického múzea (SNM-AM). Jeho pracovníci ju poskytnú 11. februára 2009 na ďalšie spracovanie autorovi príspevku. Napriek výnimočnosti uvedenej mince sa nám nezachovali presnejšie nálezové okolnosti. Vieme len toľko, že bola nájdená na nelokalizovanom mieste, mimo obývanej zóny, v blízkosti Gajar.

Opis mince

BYZANCIA, JUSTIN II. (565 – 578), THESSALONICA, 20 NUMMI - POL FOLLIS. Typ ako Sear – Bendall – O'Hara 2000, č. 366. Hmotnosť – 5,62 g; Priemer – 21 x 22 mm.

Averz: Na prednej strane mince sú zobrazené dve postavy sediace na tróne spredu, sprava je Justin, ktorý drží v pravej ruke korunovačné jablko (globus cruciger), po jeho ľavej ruke sedí manželka Sofia. Tá drží v ľavej ruke žezlo. Opis je nečitateľný, po ľavej strane Sofie sú badateľné len zvyšky nápisu ...SPP...
Reverz: Cez celú plochu mince je umiestnené veľké písmeno K. Po jeho pravej strane sa nachádza zhora dole nápis ANNO, pod K je TE; ďalšie značky sú nečitateľné, preto nie je možné mincu presnejšie zaradiť ani datovať.

Gajary, okr. Malacky. Byzantský polfollis Justina II.: averz, revers

Keďže nálezy byzantských mincí zo 6. storočia patria na našom území medzi unikátne numizmatické pamiatky, je potrebné sa o minci z Gajar venovať podrobnejšie. Jej význam spočíva v tom, že predmety byzantského pôvodu patria na Slovensku skôr medzi výnimočné nálezy. Dokladá to aj tá skutočnosť, že mince Justina II. boli dosiaľ objavené len v skromnom počte troch mincí (Fiala 1989, 57–64). Z nich sa jeden follis¹ a 20-nummia, čiže polfollis našli za bližšie neznámych okolností na území bývalej Tekovskej stolice (Ondrouch 1964, č. 574-575). Ďalší follis sa objavil v Štúrove (Hlinka – Kolníková – Kraskovská – Novák 1978, č. 129). O vzácnosti uvedených mincí na našom území svedčí aj ten fakt, že za posledné tri desaťročia sa nenašla žiadna ďalšia byzantská minca tohto typu zo 6. storočia (Hunka 2008; Fiala 2007, 123–129). Výnimku v početnosti uvedených mincí snáď tvoria len múzejné zbierky. Napríklad v numizmatickom fonde Slovenského národného múzea - Historického múzea v Bratislave sa nachádza až šesť mincí Justina II., z ktorých sú štyri nominálu 20 nummia – polfollis (Minarovičová 1987, 297, č. kat. 39–44). Z nich jedna pochádza z mincovne Thessalonica. V uvedenej zbierke nie sú výnimkou ani mimoriadne vzácne zlaté solidy tohto panovníka a dodnes sa tu nachádza jedna takáto minca (Minarovičová 1980, 221, č. 27).

Prílev spomínaných mincí na naše územie sa často spája s príchodom Avarov do Panónie (Fiala 1989, 61). Tí sa tu usadili 2. apríla 568 po odchode Longobardov do Itálie na čele s kráľom Alboinom (Zábojník 2004, 15; Steinhübel 2004, 25). Na území Slovenska v tomto období sídlilo pomerne silné slovanské etnikum (Steinhübel 2004, 23–24). Avari osídlili vo včasnej dobe len malú časť Slovenska a z toho dôvodu sú aj byzantské nálezy z tohto obdobia skôr výnimočné (rozsah avarskeho sídlenia pozri Zábojník 2004, 7, obr. 1). Tie sa vrátane mincí zo 6. storočia sporadicky sústreďujú najmä v blízkosti Dunaja a oblasti juhozápadného Slovenska (Zábojník 2007, s. 15, pozn. 8). Ich skromný výskyt je zaznamenaný aj na juhu východného Slovenska. Všeobecne možno povedať, že sa byzantské mince koncentrujú do oblastí s rozvinutým osídlením a obchodom (Hunka 2008). Ako už bolo poznamenané, výskyt byzantských mincí zo 6. storočia sa dával do spojitosti s prítomnosťou Avarov, ktorých kontakty s Byzanciou sú intenzívne doložené ešte pred ich definitívnym usadením v Karpatskej kotline. Avari viedli už v roku 563 neúspešné rokovania s Byzantskou ríšou o možnosti usadenia sa na ríšskom území (Zábojník 2004, 14). Čoskoro sa vzájomné kontakty premenili na vojenské súperenia, v ktorých sa Avari snažili zničiť rozsiahle územia Byzantskej ríše. Tá si nakoniec vykúpila mier platením tribútov, ktoré nadobudli astronomické výšky po dobytí Sirmia v roku 582 (Zastěrová 1994, 82). Byzancia sa zaviazala platiť Avarom *tributum pacis* v hodnote 100 000 zlatých nomiziem. Napriek tomu sa považoval pomerne nízky počet byzantských mincí v avarskom prostredí za prekvapivý (Fiala 1989, 61). Tu však treba poznamenať, že uvedené sumy musíme brať viac-menej s rezervou, pretože nie všetky mince získané Avarmi sa dostali do avarskeho prostredia. Zachovala sa o tom mimoriadne zaujímavá správa od Menandra z roku 568. Avarskí vyslanci, ktorí prišli do Byzancie pre daň, okamžite vymenili získané peniaze za iný tovar (Menander 1903, 471; správa prevzatá od Avenarius 1989, 46). Nižší počet byzantských mincí bol podmienený pravdepodobne aj tým, že sa tribúty neodvádzali výlučne len v peniazoch, ale aj vo forme tovarov, odevov, strieborných výrobkov a pod. (Avenarius 1989, 45). Horeuvedené skutočnosti mohli spôsobiť to, že sa len malá časť byzantských mincí dostala do avarskeho kaganátu a odtiaľ ďalej na územie dnešného Slovenska. Tento fakt dokladá aj malý počet mincí objavený priamo na území avarskeho kaganátu. Na základe posledného súpisu byzantských mincí (Somogyi 1997) známe sú len štyri razby Justiniána I. (527 – 565), pochádzajúce z troch lokalít. Mince Justina II. sa evidujú len na 13 náleziskách. Z uvedeného súpisu je zaujímavé to, že sa na celom území

kaganátu našiel len jeden polfollis, teda nominál aký pochádza aj z Gajar. Ten bol objavený v dnešnom Maďarsku na lokalite Kölked-Feketekapu A v župe Baranya (Somogyi 1997, 56, č. 39). Nízky počet nálezov byzantských mincí z druhej polovice 6. storočia dotvárajú len štyri ojedinelé nálezy mincí Justina II. pochádzajúce zo Sedmohradska. Zaujímavé je sledovať nominálove zloženie jeho mincí v avarskom prostredí. Takmer vo všetkých prípadoch ide o zlaté solidy, prípadne bronzové follisy. Somogyi (1997, 109) evidoval len dva iné nominály, a to jeden tremissis zo Szentendry v Maďarsku a jeden už vyššie popisovaný polfollis. Z piatich jemu známych solidov Justina II. však ani jeden nepochádza z územia Slovenska. Zo 6. storočia poznáme len jediný nález mincí z Obišoviec na východnom Slovensku, kde sa mal nachádzať nezistený počet zlatých mincí Justiniana I. (Ondrouch 1964, č. 573). Podobná situácia je aj v susedných Čechách, kde vrcholí prílev zlatých byzantských mincí za Justiniana I. a celkom vymizol za jeho nástupcu Justina II. Jeho zlaté mince sa dosiaľ nezaznamenali v žiadnom moravskom, či českom náleze (Militký 2004, 521; 2005, 280). Neplatí to však úplne pre bronzové mince, ktorých nepravidelný prílev pokračoval naďalej. Dokumentujú to nálezy siedmich mincí Justina II. z územia Čiech a jednej z Moravy (Militký 2005, 276, tab. 49–50). Zastavenie prísunu zlatých, či obmedzenie prieniku bronzových mincí do Čiech bol najskôr spôsobený prerušením obchodných a iných kontaktov s Byzanciou spojených s príchodom Slovanov (Militký 2004, 521).

Etnické zmeny v strednej Európe síce mohli mať výrazný vplyv na obmedzenie prílevu byzantských mincí do týchto krajín, ale ich prienik bol najskôr ovplyvnený menovými, či politickými pomermi na Balkáne a v samotnej Byzantskej ríši. Je to dôležité z toho dôvodu, že Balkán bol styčnou oblasťou medzi Byzantskou ríšou a Avarmi, či Slovanmi. Doteraz sa problematika týchto mincí neriešila podrobnejšie a väčšina bádateľov sa uspokojila s tvrdením, že prílev byzantských mincí sa zastavil po vzniku Bulharského štátu okolo roku 679 (Чалланъ 1952, 242). Menové pomery a hospodársko-politický zmeny v jednotlivých oblastiach Balkánu, či priamo v Byzantskej ríši sa pritom museli odraziť aj v príleve byzantských mincí do dnešného Slovenska. V mnohých regiónoch Balkánu sú dominantné bronzové mince nižších nominálov. Preto neprekvapuje aj ich častejší výskyt severne od tohto územia. Takéto mince úplne prevládajú napríklad v pokladoch ukrytých v Srbsku. Uvedené nálezy sú v drvivej väčšine výsledkom pustošivých nájzdov rôznych barbarských kmeňov. Najviac súborov mincí bolo uložených v priebehu 6. storočia počas vpádov Kutrigurov v rokoch 539 – 540 a 544, Avarov v rokoch 582 – 584, či Avarov a Slovanov v rokoch 593 – 595 (Radić – Ivanišević 2006, 58–60). Prevala bronzových mincí je dominantná aj v ostatných oblastiach Balkánu. Môžeme to vidieť napríklad v Rumunsku, kde sa nálezy bronzových mincí Justina II. sústreďujú severne od Dunaja, v blízkosti dnešných hraníc s Bulharskom (Curta 2001, 180, mapa 11). Čo je však zaujímavé, v tejto oblasti sú v nálezoch z rokov 566 – 578 a opäť 586 – 594 dominantné mince nižších nominálov vyrazené v mincovni Thessalonica (Curta 1996, 96). Mince pochádzajúce z tejto mincovne tvorili podstatnú časť nálezov aj v mnohých ďalších oblastiach Balkánu a boli teda základom obeživa v 6. storočí. Napríklad v gréckej Acháji to bolo až 39,7 %, v Macedónsku 55,9 %, v Dácii Mediterranea dokonca 59,3 % zo všetkých pokladov (Curta 1996, 184, obr. 7; 187, obr. 10; 192, obr. 15). Zastavenie ich prílevu na Balkán nastalo až v osemdesiatych rokoch 6. storočia, čo mohlo najskôr súvisieť ešte s finančnou politikou Justina II., ktorý zvýšil cenu solida na 720 follisov (Curta 1996, 105). Je málo pravdepodobné, že obmedzenie obehu mincí z Thessalonica mohlo spôsobiť jeho obliehanie v roku 586. Minca z Gajar bola vyprodukovaná v spomínanej mincovni v 60-tych až 70-tych rokoch 6. storočia, kedy je

zaznamenaná jej absolútna prevaha v horeuvedených regiónov. Preto je zákonité, že práve takáto mohla preniknúť aj na naše územie. Bronzové mince sa stali na Balkáne počas vlády Justina II. predmetom tezaurácie oveľa častejšie ako v iných obdobiach. Bolo to spôsobené tým, že skôr podliehali inflácii ako ostatné platidlá. Preto sa stali pre svojich majiteľov nezáujímavými a úmyselne ich nemuseli vyzdvihnúť zo zeme.

Poklady s bronzovými mincami sa teda neukrývali len pod hrozbou vonkajšieho nepriateľa, ale boli produktom narastajúcej inflácie v Byzantskej ríši. Preto v druhej polovici 6. storočia (najmä v jej 70-tych až 80-tych rokoch) absolútne vymizli z obehu niektoré drobné nominály ako $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ a $\frac{1}{40}$ zlomky follisov (Curta 2001, 173). Tým by sa mohla vysvetliť ich absencia aj v krajinách strednej Európy. Infláciu v Byzantskej ríši urýchlili aj ďalšie faktory. V prvom rade to bola nepopulárna politika Petra Barzymesa, ktorý v roku 542 znížil cenu solida z doterajších 288 na 180 follis. Ťažkú finančnú situáciu v krajine umocnila najmä jeho nezmyselná hospodárska politika. V roku 542 začal v Konštantínopole rozpredávať tovar za nízke ceny, čo sa mu vypomstilo už o tri roky neskôr, kedy bol nútený nakupovať predražené obilie vo Frýgii, Bythýnii a Trácii. Situáciu zdramatizovala aj morová epidémia, ktorá v Konštantínopole spôsobila obrovský hladomor. Zníženie prílivu zlatých mincí na Balkán spôsobila akútna hrozba na východných hraniciach ríše, kde Byzancia musela v rokoch 545, 551 a 562 vykúpiť mier s Perziou za 7500 libier zlata. Väčšina zlatých rezerv prúdila v tejto dobe na Východ. Na nedostatok zlatých mincí mohol mať vplyv aj ten fakt, že sa tieto stali korisťou plieniacich Avarov, či Slovanov (Curta 2001, 181). Veľká časť solidov síce skutočne mohla skončiť v rukách dobyvateľov, ale ich absencia v avarskom prostredí by mohla vyvrátiť toto tvrdenie.

V priebehu 6. storočia mohli byť teda početné byzantské vojská na Balkáne, kde sa pripravovali na vojenské ťaženie proti Ostrogótom vyplácané bronzovými mincami.

Na obmedzenie obehu bronzových mincí mohla v konečnom dôsledku vplývať aj snaha o zavedenie novej menovej reformy v rokoch 553/554, ktorou sa mala znížiť hmotnosť polfollisu (Curta 1996, 101; Curta 2001, 175). Všetky horeuvedené tvrdenia a hypotézy sa odrazili aj v štruktúre obiehajúcich byzantských mincí na Slovensku. Veľkú časť Balkánu teda zaplavili bronzové mince, ktoré sa mohli dostať nejakými cestičkami aj k nám. Je otázne, či to bolo pustošivými slovansko-avarskými nájazdmi, alebo obchodnou činnosťou ich majiteľov. Už v prvom období avarského kaganátu má totiž byzantská minca nepochybne úzky súvis aj s obchodom (Avenarius 1989, 46).

Nerozriešenou otázkou zostane vzťah nami skúmanej byzantskej mince k prostrediu jeho objavenia a samotných Gajar. Tieto boli hustejšie osídlené len v mladších obdobiach včasného stredoveku a dodnes chýbajú akékoľvek doklady ľudskej činnosti zo 6. storočia. V Gajaroch sa zachovali početné stopy osídlenia datované len rámcovo do včasného stredoveku, prípadne do rozmedzia 8. – 12. storočia (Bialeková 1989, 49–52). Z uvedenej oblasti pochádzajú aj dva depoty železných predmetov datované okolo roku 800 (Zábojník 2004, 88, č. 63–64). Chronologické zaradenie nálezov z Gajar sťažuje presnú interpretáciu nami skúmanej mince. Situáciu nám neľahčujú ani nejasné nálezové okolnosti a lokalizácia miesta nálezov. Nevieme, či ide o nález bez bližších archeologických súvislostí, či pochádza priamo z obydľia, či pohrebiska. Napriek týmto nejasnostiam patrí uvedená minca medzi dôležité nálezy byzantského pôvodu z územia dnešného Slovenska a je svedectvom možných kontaktov nášho územia s Byzantskou ríšou.

POZNÁMKA

¹ Follis bola bronzová minca v hmotnosti 8,5 g zavedená do menového systému Byzantskej ríše Anastázium I. v roku 498. 1 solidus sa počítal na 420 follisov. 1 follis sa nazýval aj 40 nummi, polfollis bol 20 nummi, ďalej boli aj 10 a 5 nummi.

LITERATÚRA

- AVENARIUS, A. 1989: Byzantská minca v nomádskom prostredí na strednom Dunaji. *Slov. Num.* 10, s. 43–52.
- BIALEKOVÁ, D. (zost.) 1989: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. Nitra.
- CURTA, F. 1996: „Invasion or inflation? Sixth- to seventh-century Byzantine coin hoards in Eastern and Southeastern Europe.“ *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica* 43, s. 65–224.
- CURTA, F. 2001: *The making of the Slavs: History and archaeology of the Lower Danube Region, ca. 500–700.* Cambridge.
- ЧАЛЛАНЬ, Д. 1952: Византийские монеты в аварских находках. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 2, Budapest, s. 235–250.
- FIALA, A. 1989: Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie). *Slov. Num.* 10, s. 57–64.
- FIALA, A. 2007: Z najnovších objavov byzantských mincí na Slovensku. *Zbor. SNM, Arch.– Supplementum* 2. Byzantská kultúra a Slovensko, Bratislava, s. 123–129.
- HLINKA, J. – KOLNÍKOVÁ, E. – KRASKOVSKÁ, L. – NOVÁK, J. 1978: *Nálezy mincí na Slovensku III.* Bratislava.
- HUNKA, J. 2008: Finds of Byzantine Coins from 5th-10th Century from Northern part of Carpathian Basin. In: *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century* Cracow, 23. – 26. 04. 2007 (ed. M. Wołoszyn). Kraków, v tlači.
- MENANDRI FRAGMENTA. *Excerpta de legationibus.* Ed. C. de Boor. Berlin 1903.
- MILITKÝ, J. 2004: Importy zlatých rímskych a rané byzantských mincí do českých zemí v době rímské až raném stredoveku. *Archeologie ve středních Čechách* 8, s. 505–536.
- MILITKÝ, J. 2005: Nálezy mincí ze 6. a 7. století v Čechách a na Moravě. In: Kuna, M. – Profantová, N.: *Počátky raného středověku v Čechách – The Dawn of the Early Middle Age of Bohemia,* s. 275–286. Praha.
- MINAROVIČOVÁ, E. 1980: Zlaté rímske a byzantské mince v Slovenskom národnom múzeu. *Zbor. SNM* 74, *Hist.* 20, s. 205–235.
- MINAROVIČOVÁ, E. 1987: Byzantské mince v zbierke Slovenského národného múzea. *Zbor. SNM* 81, *Hist.* 27, s. 291–312.
- ONDROUCH, V. 1964: *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku.* Bratislava.
- RADIĆ, V. – IVANIŠEVIĆ, V. 2006: *Byzantine Coins from the National Museum in Belgrade.* Belgrade.
- SEAR, D. R. – BENDALL, S. – O'HARA, M. D. 2000: *Byzantine coins and their Values.* London.
- SOMOGYI, P. 1997: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit.* Innsbruck.
- STEINHÜBEL, J. 2004: *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska.* Bratislava.
- ZÁBOJNÍK, J. 2004: *Slovensko a Avarský kaganát.* Bratislava.
- ZÁBOJNÍK, J. 2007: K problematike predmetov „byzantského pôvodu“ z nálezísk obdobia avarského kaganátu na Slovensku. *Zbor. SNM, Arch. Supplementum* 2. Byzantská kultúra a Slovensko, Bratislava, s. 13–32.
- ZASTĚROVÁ, B. (zost.) 1994: *Dějiny Byzance.* Praha.

EINE BYZANTINISCHE MÜNZE AUS GAJARY

MAREK BUDAJ

Anfangs 2009 entdeckte man in der Nähe der Gemeinde Gajary im Bezirk Malacky ohne nähere Fundumstände eine interessante byzantinische Münze – 20 Nummia – den Halbfolli des Justin II. (565 – 578), geprägt in der Münzstätte Thessalonica. Der Zufluss von byzantinischen Münzen auf unser Gebiet brachte man in Zusammenhang mit der Anwesenheit von Awaren, die das Karpatenbecken im Jahre 568 besiedelt haben. Deren Kontakte zu Byzanz fingen schon im Jahre 563 an, als sie mit dem Byzantinischen Reich über ihre Niederlassung auf dem Reichsterritorium verhandelt haben. Trotzdem sind die byzantinischen Funde aus dem 6. Jahrhundert äußerst selten auf dem ganzen Gebiet der heutigen Slowakei. Bis jetzt registrieren wir bloß drei Münzen des Justin II. Zwei davon wurden unter nicht spezifizierten Umständen auf dem Territorium des ehemaligen Stuhlbezirks Barsch (Tekov) gefunden und einen Folli entdeckte man in Štúrovo. Die meisten Münzen gelangten auf unser Gebiet vermutlich in Form von Tributen, mit denen Byzanz bei den Awaren Frieden erkaufte. Die Zahlungen sind jedoch schon in Byzanz für Waren umgetauscht worden, wie es Menander im Jahre 568 berichtet, oder ein Teil davon wurde in Form von verschiedenen anderen Erzeugnissen zurückbezahlt. Dieser Trend ist auch durch eine kleine Zahl von aufgefundenen byzantinischen Münzen aus Awarischem Kaganat belegt, denn bis 1997 hat man bloß vier Prägungen des Justin I. aus drei Fundstellen registriert. Die Münzen des Justin II. erschienen nur an 13 Fundstellen. Aus dem angeführten Verzeichnis folgt die interessante Tatsache, dass auf dem ganzen Gebiet des Kaganats nur ein Halbfolli gefunden wurde, d. h. das Nominal, welches auch aus Gajary stammt. Die übrigen Münzen sind vor allem Folles, bzw. goldene Solidi. Die kleinen Nominalen überwiegen auch in Befunden aus vielen balkanischen Regionen. Dominant unter ihnen sind vor allem die Prägungen aus den Münzstätten Konstantinopel und Thessalonica. Die Münzen aus Thessalonica repräsentierten in griechischem Achaia bis zu 39,7 %, in Mazedonien 55,9 % und in Dacia Mediterranea sogar 59,3 % von allen Schätzen. Das erhöhte Vergraben von kleineren Nominalen war vermutlich die Folge einer wachsenden Inflation, die das Byzantinische Reich betroffen hat. Diese verursachte, dass die Nominalen wie Viertel-, Achtel- und Vierzigstelfolles aus dem Umlauf verschwunden sind. Da die Balkanhalbinsel im 6. Jahrhundert vor allem durch kleinere Nominalen beherrscht wurde, ist auch deren sporadische Durchdringung nach Mitteleuropa nicht überraschend. Durch diese Tatsache ist auch ein niedrigeres Vorkommen von Goldmünzen in diesen Regionen erklärt. Den verminderten Zufluss von Goldmünzen hatte auch eine akute Bedrohung an der Ostgrenze des Reichs zur Folge, wo Byzanz in den Jahren 545, 551 und 562 den Frieden mit Persien für 7500 Goldpfunde erkaufen musste. Fraglich bleibt auch das Verhältnis zwischen dem byzantinischen Halbfolli und der Fundstelle in Gajary. Diese Gegend war nur in späteren Perioden des Frühmittelalters besiedelt und bis heute fehlen von hier jegliche Belege von menschlicher Aktivität aus dem 6. Jahrhundert. In Gajary erhielten sich zahlreiche Siedlungsspuren datiert nur rahmenhaft ins Frühmittelalter, bzw. in die Zeitspanne von 8. – 12. Jahrhundert. Aus dem behandelten Gebiet stammen auch zwei Eisendepots, datiert ungefähr zum Jahre 800.

*Mgr. Marek Budaj, Slovenské národné múzeum - Historické múzeum,
P.O. BOX 13, 810 06 Bratislava - hrad, Slovenská republika
budaj@snm-hm.sk*